

Др Војислав Станимировић*

НОВИ ПОГЛЕД НА ХАМУРАБИЈЕВ ЗАКОНИК (II део)

Текст садржи први потпуни превод Хамурабијевог законика на српски језик, јер обухвата с одговарајућим ознакама и превод тридесетак реконструисаних норми, које су у оригиналном тексту избрисане (чл. 66-99), што досадашњи српски преводи нису нудили. Имајући у виду и најновија открића у вези с овим закоником (Хазор), уз прилагођени превод најважнијег клинописног законика, дају се и исцрпна иновирани објашњења. Она задиру у неке проблеме везане за поједине његове прописе и најзначајније новине које је Хамурабијева законик унео у правни живот. Аутор покушава да из новог угла сагледа и његову сложу природу. Јединствено преплитање обичаја и закона, као два суштински различита правна извора, природа Законика, који се налази између законика у ужем смислу те речи и збирке пресуда, као и значајне промене које доноси у области социјалне политике, у пуној мери показују колико савремена правна култура дугује сумерској академској правној традицији, чији је он један од потомака, мада не и најстарији, како се дуго веровало.

Кључне речи: *Хамурабијева законик (српски превод). Правни извори. Закон и обичај. Вавилон. Сумерско академско правна традиција.*

(S iii 8 – 21; XXIV 1 – 7) (чл. 100) Ако дамкар преда сребро шамалуу¹ ради обављања послова и пошаље га на пут, шамалу [нека ...] док је на пословном путу; ако он оствари (добит) тамо где је отишао, нека обрачуна (што му припада за) трошкове склапања посла и проведене дане, и нека (вративши сребро и добит) задовољи свог дамкара.

* Аутор је доцент Правног факултета Универзитета у Београду, woja@ius.bg.ac.rs.

¹ Шамалу је био трговачки путник (трговачки агент) у старом Вавилону, пуномоћник дамкара, који је за плату путовао по земљи и обављао послове у дамкарово име и на његов рачун. И овај члан, као и многи други у овом закоником, сведочи о високо развијеној цивилизацији заснованој на робнованој привреди и веома сложеним облигационим односима које је изградило Старо вавилонско царство.

(XXIV 8 – 14) (чл. 101) Ако не оствари добит тамо где је отишао, шамалу нека врати дамкару два пута више сребра него што је узео.

(XXIV 15 – 23) (чл. 102) Ако дамкар преда сребро шамалуу ради обављања послова, преузимајући на себе ризик неуспеха његовог подухвата, он нека дамкару врати само примљену количину сребра.

(XXIV 24 – 31) (чл. 103) Ако га непријатељ принуди да се лиши свих добара која је имао при себи током пословног путовања, шамалу нека се закуне пред богом и биће слободан.

(XXIV 24 – 31) (чл. 104) Ако дамкар преда шамалуу жито, вуну, уља, и ма коју другу робу за продају на мало, шамалу нека врати дамкару сребро од сваке продаје; шамалу нека сачува запечаћене таблице² за (сваку продају за коју је плаћено) сребро које је предао дамкару.

(XXIV 46 – 54) (чл. 105) Ако шамалу буде немаран и не узме запечаћене признанице за (сваку продају за коју је плаћено) сребро које је предао дамкару, ниједан износ сребра који није забележен у запечаћеној таблици нека се не узме за коначни обрачун.

(XXIV 55 – 67) (чл. 106) Ако шамалу узме сребро од дамкара, али касније одбије потраживање дамкара, тај дамкар нека га оптужи и пружи доказе пред богом и сведоцима против шамалуа да му је сребро дао, тада шамалу нека да дамкару три пута колико је узео.

(XXIV 68 – XXV 14) (чл. 107) Ако дамкар повери сребро шамалуу и шамалу му касније врати све што му је тај дамкар дао, али дамкар порекне (да је примио) све што му је шамалу вратио, тај шамалу нека га оптужи и пружи доказе пред богом и сведоцима против дамкара, и зато што је порекао да је изравнао рачун са шамалуом, нека да шамалуу шест пута колико је узео.

(XXV 15 – 25) (чл. 108) Ако крчмарица одбије да прими жито за цену пива, али прихвата (искључиво) сребро по већој тежини, при томе умањујући вредност пива у поређењу са вредношћу жита, они нека оптуже и осуде ту крчмарицу и нека буде бачена у воду.

(XXV 26 – 35) (чл. 109) Ако крчмарица у чијој се кући скупљају злочинци, њих не ухвати и не преда дворским властима, таква крчмарица нека буде убијена.³

(XXV 36 – 44) (чл. 110) Ако велика посвећеница или обична посвећеница⁴ која не пребива унутар зидина храма, отвори (врата?) крчме, или уђе у крчму због пива, нека буде спаљена.

² Тј. признаница.

³ Трећи, последњи, али и најнеобичнији вид издаје који помиње Хамурабијев законик.

⁴ *Угбабту* посвећеница нижег ранга од *надиту*. Понекад су биле и краљевског порекла. Сумерски назив за њих био је *нин дингир*.

(XXV 45 – 49) (чл. 111) Ако крчмарица да на вересију један ват пива,⁵ она нека узме 50 сила жита по жетви.

(XXV 50 – 74) (чл. 112) Ако се човек бави путујућом трговином и другом човеку повери сребро, злато, драго камење, или ма каква друга добра да тај товар испоручи, а овај други не отпреми депоновану робу тамо где је послата већ је присвоји, власник депоноване робе нека га оптужи и нека буде осуђен због било ког дела товара који није испоручио, и нека тај човек власнику депоноване имовине петоструко накнади вредност онога што му је дато.

(XXV 75 – XXVI 16) (чл. 113) Ако човек има доспело потраживање у житу или сребру према другом човеку, па без његове дозволе буде узео жито из његовог амбара или с гумна,⁶ они нека оптуже и осуде тог човека што је узео жито из амбара или са гумна без допуштења власника жита, и он нека врати сво жито које је узео; поврх тога, нека изгуби све што је првобитно дао у зајам.⁷

(XXVI 17 – 25) (чл. 114) Ако човек нема доспело потраживање у житу или сребру према другом човеку, али му (ипак) отме члана домаћинства, нека одмери и преда 20 шекела сребра за сваког отетог.

(XXVI 26 – 37) (чл. 115) Ако човек који има доспело потраживање према другом човеку, отме члана његовог домаћинства, и отети умре природном смрћу у заточеништву свог отмичара, тај случај не повлачи тужбу.

(XXVI 38 – 53) (чл. 116) Ако отети умре од последица мучења или психичког злостављања у кући свог отмичара, господар отетог нека оптужи и осуди свог дамкара и ако је (отети) био син (тужиоца), они нека убију његовог (отмичаревог) сина; ако је био човеков роб, он нека одмери и преда 20 шекела сребра; поврх тога, он нека изгуби све што је првобитно дао у зајам.

(XXVI 54 – 67) (чл. 117) Ако је дуг претежак за човека и он прода или у дужничко ропство пошаље своју жену, сина или кћер, они нека раде у кући њиховог купца или онога ко их држи у дужничком

⁵ Око 60 литара.

⁶ Простор, обично ван села, на ветровитом месту, на коме се обављала вршидба жита.

⁷ Овај и наредних неколико чланова Хамурабијевог законика посвећени су ограничавању самопомоћи. Ни енергичан владар какав је Хамураби није покушао, нити је могао, да укине самопомоћ (о чему сведочи чл. 115), као што то, уосталом, неће учинити ни много млађи Гортински законик (колумна I, вид. Лујо Маргетић, „*Vindicatio in servitutum i vindicatio servi* у гортинском праву“, *Анали Правног факултета у Београду* 4/1964, 424 430). Али, зато се Хамураби својски потрудио да је у што већој мери ограничи. Вид. више Viktor Korošec, „О самопомоћи по клино писаних закониких“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 3 4/1968, 398 407.

ропству три године; у четвртој години, њихово ослобођење нека буде осигурано.⁸

(XXVI 68 – 73) (чл. 118) Ако он буде дао роба или робињу у дужничко ропство, дамкар може да продужи рок (и преко три године), а може и да их прода; нема основа за тужбу.

(XXVI 74 – XXVII 3) (чл. 119) Ако је дуг претежак за човека и он због тога прода своју робињу која му је изродила децу, власник робиње нека (касније) одмери и преда сребро које му је одвагао и дао дамкар (у зајам) и он ће тако откупити своју робињу.

(XXVII 4 – 23) (чл. 120) Ако човек залихе свог жита похрани у кућу другог човека, и настане губитак у његовом складишту или господар куће направи амбар и узме жито или у потпуности негира да је примио жито на чување, нека онда власник жита пред богом докаже постојање свог жита, а господар куће нека му да два пута онолико жита колико је примио (у складиште).

(XXVII 24 – 30) (чл. 121) Ако човек похрани залихе жита у кућу другог човека, нека му плати по пет сила жита за сваки (похрањени) кур жита⁹ као годишњи закуп складишта.

(XXVII 31 – 43) (чл. 122) Ако човек намерава да остави сребро, злато, или шта било код другог човека на чување, он нека предочи пред сведоцима све оно што намерава да похрани, он нека сачини писмени уговор, и (потом) нека остави ствари на чување.

(XXVII 44 – 52) (чл. 123) Ако остави ствари на чување без сведока или писаног уговора, а они поричу да је ишта дао, такав случај не даје основа за тужбу.

(XXVII 53 – 65) (чл. 124) Ако човек остави сребро, злато, или шта било, пред сведоцима, код другог човека на чување, а овај то пориче, они нека оптуже и осуде таквог човека, и нека врати двоструко све што је порекао.

(XXVII 66 – XVIII 7) (чл. 125) Ако човек остави своју имовину на чување и његова имовина заједно с имовином чуварева куће буде изгубљена, било да је (провалник ушао у кућу) кроз отвор или преко трошног зида, господар куће који је био немаран нека поврати власнику имовину коју му је поверио на чување, а он допустио да се

⁸ Први пут у осведоченој историји, дужничко ропство је ограничено. Биће потребно још скоро хиљаду година да оно буде укинато, прво у Египту (фараон Бокхорис), а касније и у Атини (Солон). О члановима Хамурабијевог законика који говоре о дужничком ропству, више Gregory C. Chirichigno, *Debt Slavery in Israel and the Ancient Near East*, Sheffield 1993, 57–72. У компаративном контексту, вид. Обрад Станојевић, „О пореклу нексума“, *Анали Правног факултета у Београду* 3 4/1965, 371–381.

⁹ Овим уговором о остави је, дакле, предвиђено да се најам складишта плаћа једном шездесетином похрањеног жита.

изгуби; господар куће нека настави да тражи своју несталу имовину и нека је одузме од онога ко је украо.

(XXVIII 8 – 24) (чл. 126) Ако човек чија имовина није изгубљена буде изјавио: „Моја имовина је изгубљена“, и тужи градску четврт, његова четврт пред богом нека докаже да никаква (његова) имовина није изгубљена, и он нека да градској четврти двоструко колико је захтевао.

(XXVIII 25 – 34) (чл. 127) Ако човек узрочи да се покаже прстом на посвећеницу или удагу жену, али не може да докаже (своје оптужбе), нека пред судијама јавно буде кажњен батинама и нека му обрију пола главе.¹⁰

(XXVIII 35 – 41) (чл. 128) Ако човек ступи у брак са женом, али не сачини званични уговор за њу,¹¹ та жена није супруга.

(XXVIII 42 – 53) (чл. 129) Ако човекова жена буде затечена да лежи са другим мушкарцем, нека их вежу и баце у воду; ако женин господар (опрости) жени и допусти јој да живи, онда владар нека свог поданика¹² пусти да живи.¹³

(XXVIII 54 – 67) (чл. 130) Ако човек напаствује жену заручену за другога, која је невина и која још живи у кући свога оца, и ако га ухвате да је легао са њом, такав човек нека буде убијен; та жена да се ослободи (сумње).

(XXVIII 68 – 76) (чл. 131) Ако муж оптужи своју супругу (за прељубу), иако она није ухваћена да лежи са другим мушкарцем, она нека се закуне (у своју невиност) пред богом и нека се врати у свој дом.

(XXVIII 77 – XXIX 6) (чл. 132) Ако на туђу жену показују прстом оптужујући је због другог мушкарца, иако није ухваћена са њим, она нека се подвргне божјем суду Реке због свог супруга.

(XXIX 7 – 17) (чл. 133а) Ако човек буде заробљен, а у његовој кући остане довољно за живот, његова супруга [... нека не] уђе [у кућу другога].

¹⁰ Овде почиње трећи део законика (од 127 195 члана) посвећен брачном, породичном, наследном праву и кривичним делима против брака, породице и полног морала.

¹¹ Тј. брачни уговор. О брачном праву у Старом вавилонском царству више R. Westbrook, (2003), *passim*; Ephraim Avigdor Speiser, „New Kirkuk Documents Relating to Family Laws“, *The Annual of the American Schools of Oriental Research* 10/1928 1929, 1 73.

¹² Тј. мушкарца ухваћеног у прељуби са женом.

¹³ О генези кривичних дела против полног морала у Месопотамији више J. J. Finkelstein, „Sex Offenses in Sumerian Laws“, *Journal of the American Oriental Society* 86/1966, 355 372; Elisabeth Meier Tetlow, *Women, Crime and Punishment in Ancient Law and Society, I, The Ancient Near East*, New York London 2004.

(XXIX 18 – 26) (чл. 133б) Ако та жена не чува своју честитост и уђе у кућу другога, они нека оптуже и осуде такву жену и нека је баце у воду.

(XXIX 27 – 36) (чл. 134) Ако човек буде заробљен, а у његовој кући не остане довољно за живот, његова супруга може да уђе у кућу другога; таква жена нека не подлеже никаквој казни.

(XXIX 37 – 56) (чл. 135) Ако човек буде заробљен, а у његовој кући не остане довољно за живот, и пре његовог повратка његова супруга уђе у кућу другога и изроди му децу, а потом се њен муж врати у свој град, та жена да се врати свом првом мужу, деца наслеђују од својих очева.

(XXIX 57 – 73) (чл. 136) Ако човек напусти свој град и побегне, и после његовог одласка његова супруга уђе у кућу другога – ако се тај човек после врати и захтева своју супругу, зато што је оставио свој град и побегао, супруга бегунца нека се не врати свом мужу.

(XXIX 74 – XXX 13) (чл. 137) Ако човек одлучи да се разведе од *шугиту*¹⁴ која му је родила децу, или од велике посвећенице која га је обдарила потомством,¹⁵ они нека таквој жени врате мираз и нека јој дају једну половину (мужевљевог) поља, воћњака, и осталог иметка, и она ће одгајати децу; кад деца одрасту, они нека јој дају део, упоредив у вредности са делом једног наследника, од свега сто је дато синовима, и муж кога она одабере нека се ожени са њом.

(XXX 14 – 24) (чл. 138) Ако човек намерава да се разведе од своје прве супруге која му није родила децу, нека јој да сребра у висини њеног *терхату*¹⁶ и нека јој врати *шерикту*¹⁷ који је донела из куће свог оца, и нека се разведе од ње.

¹⁴ *Шугиту* у Вавилону су, према мишљењу Елизабет Мејер Тетлоу (*Elisabeth Meier Tello*), то биле млађе или усвојене сестре надиту свештеница бога Мардука. Пошто свештенице бога Мардука нису смеле имати потомство, њиховим мужевима би шугиту рађале децу, као друге супруге.

¹⁵ Пошто надиту, велике посвећенице, нису смеле да рађају децу, овде се мисли на надиту која је свом мужу подвела другу жену (обично је то била њена млађа сестра, често *шугиту*) која му је родила децу.

¹⁶ *Терхату* брачни дар који је будући младожења давао оцу или старатељу девојке да би потврдио своју намеру да са девојком или женом закључи брак. Уколико би, потом, младожења одустао од склапања брака, *терхату* му не би био враћен, али уколико би отац или старатељ девојке или жене одустао од договора, младожењи се враћао двоструки износ овог поклона.

¹⁷ *Шерикту* је вавилонски термин за мираз. О брачним давањима у Вавилону више Jean Gaudemet, *Institutions de l'antiquité*, Paris 1967, 36 41; Raymond West brook, „Mitgift“, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* (eds. E. Ebeling E., B. Meissner), Sonderdruck, Berlin New York 1994, 273 283; Војислав Станимировић, *Брак и брачна давања кроз историју*, Београд 2006, 15 37.

(XXX 25 – 29) (чл. 139) Ако нема *терхату*, нека јој да 60 секела сребра као отпремнину за развод.¹⁸

¹⁸ Током месопотамске историје, све до Старог вавилонског царства, таст је задржавао *терхату*. Са своје стране, он је својој ћерки давао *шерикту* који је временом постао вреднији од износа *терхату*. Међутим, у време Старог вавилонског царства развио се обичај да отац својој ћерки или зету поред мираза преда и *терхату*, јер је мираз постао важније и издашније брачно давање од *терхату*. Тиме је дефинитивно од давнашње цене за младу, преко (веридбеног) дара учињеног будућем тасту, *терхату* прерасла у део девојачке спреме, која, иако долази са младожењине стране, бива унета у брак од стране невесте. Вероватно је у време састављања Законика ова пракса још увек била релативно нова појава те су, у истом периоду, неки девојачки очеви и даље задржавали *терхату* за себе, док су други давали својој ћерки, поред мираза и овај дар. На тај начин се могу објаснити чл. 138 и 139. На први поглед, на основу њих може се извести закључак, што доста писаца и чини, да *терхату* није био обавезан дар, јер чл. 139 почиње речима: *Ако нема терхату...* Ипак, ови чланови се могу објаснити поменути променама у вавилонским брачним обичајима. Чл. 138 обавезује мужа да, у случају репудијума (отпуштања жене, једностраног развода брака), поред мираза, жени врати и *терхату* коју је она, вољом свога оца унела у брак. Уколико је, с друге стране, женин отац задржао *терхату*, што је у време Законика и даље било његово право и зависило је искључиво од његовог нахођења, па жена поред *шерикту* не би унела и *терхату* у брак, муж је према чл. 139 био дужан да јој при разводу брака да једну мину сребра. Овако протумачен, чл. 139 оставља могућност да је *терхату* био обавезно брачно давање, незаобилазан корак при склапању брака и да је представљао неку врсту обавезног поклона девојчином оцу. Овај дар је, додуше, вољом примаоца могао склизнути у брачну имовину његове кћери и његовог зета, допуштајући тако, помало неоправдано, мужу да искористи чињеницу да је *терхату* (из чл. 138) у његовим рукама, те да враћајући га поново жени при разводу, избегне обавезу давања додатне цене отпуштања, што га је чекало према чл. 139. На тај начин, Хамурабијев законик, задржавајући обавезност *терхату*, поред уходаног режима везаног за њу, реагује и у складу са новом праксом, тако да је третира негде као веридбени дар учињен оцу девојке, а негде као брачну имовину жене. Извесну недоследност коју показују чл. 138 и 139 могуће је објаснити управо новим обичајем уношења *терхату* у брак, јер сада законодавцу није лако да свеобухватном прецизношћу, ионако туђу древним законикима, одреди чија је она заправо својина. У чл. 163 164, који говоре о случају када умре жена која није родила децу, проблем се не поставља, јер се сматра да сврха брака није ни остварена, а пошто жена није више жива, тј. не постоји питање цене отпуштања, тако да *терхату* припада удовцу, баш као што се мираз враћао оцу девојке. Међутим, у случају чл. 138 139, ствари су много сложеније. Ни овде сврха брака није постигнута, јер брачни пар нема деце, али брак самовољно развргао муж без обзира на то да ли је жена уопште могла да зачне или не, тако да нема женине кривице за развод. Због тога муж није овлашћен да захтева повраћај *терхату* ако се она налази код таста. Но, ако се таст већ добровољно одрекао *терхату* у корист брачног пара, односно недочеканих унука, па се она нашла у рукама зета, сматра се да је онда њено враћање жени довољна цена отпуштања. Дакле, без обзира на то да ли је отац задржао или није, *терхату* је био обавезан корак при склапању вавилонског брака. У прилогу обавезности *терхату* свакако може ићи и чл. 166 који налаже ожењеној браћи да после смрти њиховог оца свом недораслом брату који још није узео жену, преко дела који му припада, дају и сребра да би могао да плати *терхату*.

(XXX 30 – 32) (чл. 140) Ако је *мушкѣну* нека јој да 20 шекела сребра.

(XXX 33 – 59) (чл. 141) Ако супруга човека која обитава у његовој кући одлучи да оде, и граби ствари и расипа своје покућство, или ниподаштава свог мужа, они нека је оптуже и нека је осуде; и ако њен муж обнародује да намерава да је остави, онда нека се растави од ње: ни новац за пут, ни цену отпуштања, нити ма шта друго нека јој не да.¹⁹ Ако њен муж изјави да јој неће дати развод, онда муж може да се ожени другом женом, а ова (прва) супруга нека остане у кући као робиња.

(XXX 60 – XXXI 5) (чл. 142) Ако жена одбије свог мужа и каже му: „Ти ме не можеш имати више“ – нека власти градске четврти испитају њен случај и све околности, ако је она разборита и беспрекорна, али је њен муж напрасит и непрестано је понижава и малтретира, за такву жену да нема казне; она нека узме свој мираз и нека оде у дом свога оца.

(XXXI 6 – 12) (чл. 143) Ако она није без мане, већ је набусита и горопадна, расипа кућу, и ниподаштава свога мужа, нека такву жену баце у воду.

(XXXI 13 – 27) (чл. 144) Ако се човек ожени великом посвећеницом, и та му посвећеница подведе робињу која му роди децу, а он потом одлучи да узме за супругу *шугиту*, они нека му не допусте да то учини, он неће моћи да ожени *шугиту*.

(XXXI 28 – 42) (чл. 145) Ако човек ожени велику посвећеницу, а она му не обезбеди потомство,²⁰ и ако тада човек одлучи да ожени *шугиту*,²¹ такав човек може да ожени *шугиту* и да је доведе у своју кућу; та *шугиту* нека не жуди да се изједначи са великом посвећеницом.

(XXXI 43 – 59) (чл. 146) Ако се човек ожени великом посвећеницом, и она подари робињу своме мужу, и та (робиња) потом роди децу, и ако након тога робиња зажели исти положај као и њена господарица – зато што је родила децу, њена господарица нека је не прода; она нека јој (од косе направи) ропски жиг и нека је сврста међу своје робиње.

(XXXI 60 – 64) (чл. 147) Ако она не роди децу, њена господарица нека је прода.

¹⁹ Пошто је жена крива због развргнућа брака, муж је задржавао и њен мираз и није био дужан да јој плати ништа од онога што је било предвиђено брачним уговором.

²⁰ Тј. не нађе мужу подобну „сурогат мајку“ која би уместо ње родила децу брачном пару.

²¹ С обзиром на чињеницу да је *шугиту* била млађа сестра или усвојена сестра *надиту*, велике посвећенице, овде се могу назрети трагови сорората.

(XXXI 65 – 81) (чл. 148) Ако се човек ожени женом, а њу касније обузме тешка болест²² и он одлучи да ожени другом женом, он може да се ожени, (али) да се не растави од своје супруге опхрване болешћу, она нека борави у одајама које јој он намени и опреми и он нека је издржава док год је жива.

(XXXII 1 – 9) (чл. 149) Ако та жена не пристане да борави у кући свога супруга, он нека јој врати њен мираз који је донела из куће свога оца, и она нека иде.

(XXXII 10 – 25) (чл. 150) Ако човек додели жени поље, воћњак, кућу или покретне ствари, и начини јој запечаћену исправу, после супругове смрти њена деца да јој то не оспоравају;²³ мајка ће то оставити најмилијем детету,²⁴ али то неће моћи да препише ником другом.

(XXXII 26 – 51) (чл. 151) Ако се жени која борави у човековој кући њен муж обавезе и исправу састави да је његов поверилац не може уграбити (због његовог дуга) – ако такав човек има дуг који је настао пре брака, његови повериоци неће моћи да отму његову супругу; ако та жена има дуг настао пре уласка у човекову кућу, њени повериоци да не дирају њеног мужа.

(XXXII 52 – 60) (чл. 152) Ако су се задужили пошто је жена крочила у човекову кућу, обоје нека намире²⁵ дамкара (повериоца).

(XXXII 61 – 66) (чл. 153) Ако супруга неког човека због другог мушкарца скриви смрт свога мужа, они нека је набију на колац.

(XXXII 67 – 71) (чл. 154) Ако човек обешчисти своју кћер, они нека протерају таквог човека из града.

(XXXII 72 – XXXIII 1) (чл. 155) Ако човек изабере невесту за свога сина и његов син је спозна, па потом он легне са њом и буде ухваћен да лежи са њом, нека они вежу таквог човека и нека га баце у воду.

²² *ла'бум* према мишљењу Марте Рот, вероватно нека врста заразне кожне болести.

²³ Ради се о поклону за случај смрти, који први уводи Липит Иштаров законик. Међутим, док је према слову тог законика поклон за случај смрти могао бити установљен само у корист сина, у Вавилону, према Хамурабијевом законнику, овај вид заобилажења законског наследног реда могао је бити установљен не само у корист најмилијег сина (чл. 165), већ и у корист супруге (чл. 150).

²⁴ Хамурабијев законик користи термин деца, али је јасно из његових чланова да се ради искључиво о синовима када је реч о законском наследном реду. Терке су намирене миразом или се, као у случају посвећеница, оне посебно наводе ако треба да добију део наследства. Вид. и John Miles, „Some Remarks on the Origin of Testacy, with Some References to the Old Babylonian Laws“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 1/1954, 119 124.

²⁵ Обоје солидарно одговарају повериоцу било мужа било супруге.

(XXXIII 2 – 17) (чл. 156) Ако човек изабере невесту за свога сина и његов син је још не спозна, а он легне са њом, нека јој одмери и преда 30 шекеља сребра; поврх тога, он ће јој вратити све што је донела из куће свога оца; и нека се уда за мужа кога она одабере.

(XXXIII 18 – 23) (чл. 157) Ако човек, после смрти свога оца, легне са својом мајком, нека обоје буде спаљени.

(XXXIII 24 – 32) (чл. 158) Ако човек, после очеве смрти, буде затечен са његовом (очевом) главном супругом која је родила децу, такав човек да буде разбаштињен од очева имања.

(XXXIII 33 – 46) (чл. 159) Ако човек који је донео *библу*²⁶ у кућу свог таста, и који је дао *терхату*, своју пажњу окрене другој жени и каже своје тасту: „Нећу се оженити твојом ћерком“, девојчин отац нека задржи све што му је дато.

(XXXIII 47 – 59) (чл. 160) Ако је човек донео *библу* у кућу свога таста и дао *терхату*, а онда се отац девојке (предомисли и) објави: „Нећу ти дати руку своје кћери“, мораће да врати двоструко (вредности) свега што му је дато.

(XXXIII 60 – 77) (чл. 161) Ако је човек донео *библу* у кућу свога таста и дао *терхату*, а онда га његов пријатељ оклевета (узрокујући да се) његов таст (предомисли и) објави веренику: „Нећу ти дати руку своје кћери“, нека му (таст) врати двоструко (вредности) свега што му је дато; поврх тога, његов пријатељ неће се оженити његовом (несуђеном) женом.

(XXXIII 78 – XXXIV 6) (чл. 162) Ако се човек ожени женом која му роди децу, али она потом оде за својом судбином,²⁷ њен отац нема право да потражује њен мираз; њен мираз припада искључиво њеној деци.

(XXXIV 7 – 23) (чл. 163) Ако се човек ожени женом, али му она не пружи потомство, и та жена оде за својом судбином – ако му његов таст тада врати *терхату* коју је тај човек донео у кућу свога таста, њен муж неће имати никакво право на мираз те жене; њен мираз припада искључиво кући њеног оца.

(XXXIV 24 – 32) (чл. 164) Ако му таст не буде вратио *терхату*, он ће одбити њену вредност од мираза и (остатак) ће вратити кући њеног оца.

²⁶ Као и *терхату*, и *библу* спада у дарове који долазе с младожењине стране и дају се пре склапања брака. Међутим, док је *терхату* био поклон заручницином оцу, *библу* су били церемонијални дарови осталим члановима његове породице и они се нису давали у сребру (новцу), већ су се састојали од хране, пића, накита, итд. За разлику од *терхату*, изгледа да обичајем предвиђени *библу* дарови ипак нису били обавезни пратилац вавилонског брака.

²⁷ Тј. ако премине.

(XXXIV 33 – 50) (чл. 165) Ако човек додели, у запечаћеној исправи, поље, воћњак, или кућу свом омиљеном наследнику, када браћа буду делила имање пошто им отац оде за својом судбином, он (најмилији син) узме поклон који му је отац дао и независно од тог поклона они ће на једнаке делове поделити очевину.

(XXXIV 51 – 73) (чл. 166) Ако човек ожени све дорасле синове, али не узме супругу свом најмлађем сину, када браћа буду делила имање пошто отац оде за својом судбином, издвојиће од очевине најмлађем брату сребра у вредности *терхату*, преко његовог наследног дела и тако му омогућити да себи прибави супругу.

(XXXIV 74 – XXXV 8) (чл. 167) Ако се човек ожени женом која му роди децу, и која потом оде за својом судбином, и после њене смрти он се ожени другом женом која му (такође) изроди децу, па касније он оде за својом судбином, деца неће делити имање према мајкама; (прво) ће узети миразе својих мајки, а очевину ће делити на једнаке делове.

(XXXV 9 – 24) (чл. 168) Ако човек одлучи да разбаштини сина и изјави пред судијама: „Хоћу да разбаштиним свог сина“, судије нека испитају његов случај и ако син није учинио ниједан тешки преступ који повлачи казну искључења из наследства,²⁸ онда отац неће моћи да разбаштини сина.

(XXXV 25 – 36) (чл. 169) Ако би он скривио тешки преступ који заслужује искључење из наследства, они ће му први пут опростити; ако почини тешки преступ и други пут, отац ће моћи да га разбаштини.

(XXXV 37 – 59) (чл. 170) Ако човеку његова прва супруга изроди децу и његова робиња изроди децу, и отац за живота назове децу коју му је робиња родила: „Моја децо“, и изједначи их тако са децом своје главне жене – пошто човек оде за својом судбином, деца главне жене и деца робиње нека поделе очевину на једнаке делове; повлашћени наследник је (најстарији) син прве жене, он нека бира и узме први.

(XXXV 60 – XXXVI 5) (чл. 171) Али, ако отац током свог живота не назове децу коју му је робиња родила: „Моја децо“, пошто човек оде за својом судбином, деца робиње нека не деле очевину

²⁸ Тј. ако се није тешко огрешио о свога оца и претке или својим поступцима укаљао породицу. Иначе, поред поклона за случај смрти (којег познају скоро сви стари правни системи, рим. *donatio mortis causa*) из чл. 150 и 165, ексхеридација (искључење из наслеђивања) је била други начин на који се у Хамурабијево време могао заобићи законски наследни ред, а трећи је била адопција (чл. 185 193). Код поклона за случај смрти наследник стиче само права на одређеној ствари, али не преузима и обавезе оставиоца, за разлику од универзалног сукцесора који по закону наслеђује и права и обавезе.

са децом главне супруге. Ослобађање робиње и њене деце да се не доводи у питање: деца главне супруге да не захтевају поробљавање робињине деце. Главна супруга нека узме свој мираз и *нудуну*²⁹ којом је муж, давши јој запечаћену плочицу, наградио, и она нека настави да борави у мужевљевом дому; док год је жива нека ужива то, али она не може то да прода; њено имање ће припасти (као наследство) искључиво њеној деци.

(XXXVI 6 – 40) (чл. 172) Ако јој њен муж не остави *нудуну*, они ће јој вратити у потпуности њен мираз, и она ће узети део имовине једнак делу једног наследника.³⁰ Ако њена деца навалују на њу и силом је терају из куће, судије нека испитају њен случај и нека деци одреде казну; та жена да не напусти мужевљев дом. Ако таква жена сама одлучи да оде, она ће деци оставити *нудуну* коју јој је дао њен муж; она ће узети свој мираз који је донела из куће свога оца и муж кога она одабере нека се ожени са њом.³¹

²⁹ *Нудуну* одговара појмовима опроштајног дара и удовичког ужитка.

³⁰ Тј. делу једног сина.

³¹ *Нудуну* је био, дакле, на закону заснован део мужевљеве имовине (чији се минимум, према чл. 172, изједначава с делом једног сина) који је служио за обезбеђење удовице авилума, али на коме је удовица имала само право плодуживања, док је својина на њему припадала синовима који ће га и наследити после мајчине смрти. Тако се ова, на први поглед, појачана брига о женама из виших слојева вавилонског друштва, у суштини исказује као додатно обезбеђење породичне имовине и уступак аристократском потомству. То је била и суштина чл. 137 који наређује мужу који отера велику посвећеницу или *шугиту* која му је родила децу, да јој поред враћеног мираза преда и одређену имовину која ће служити одгајању деце и коју ће деца, на крају, наследити. Наставак члана који жени додељује део раван делу једног сина и дозвољава јој да се може удати за кога она хоће, на први поглед је у потпуној колизији са чл. 172. Међутим, то се може и другачије разумети. Наиме, чл. 137 који говори о мужу који тера своју супругу, одређује да јој касније, *кад деца одрасту... од свега што је дато синовима* (дакле, након смрти њиховог оца, када би супруга, да је остала у браку, постала удовица) припада део наследства идентичан оном из чл. 172 који говори о случају када муж умре не одредивши конкретан износ *нудуне*. С друге стране, крај чл. 137 и 172 потврђују право жене да се може удати за кога хоће, с тим што се у чл. 172 прецизира да у том случају *нудуну* припада деци, јер жена удајом престаје да буде самохрана удовица и не треба јој удовички ужитак, јер сада нови муж брине о њој. У чл. 137 то се не помиње, можда због тога што разведена жена, заједно са децом, није имала својство удовице по смрти свог бившег мужа, па се ни питање *нудуне* није могло постављати, те се ни њено издржавање, које јој је правично одређено на идентичан начин, у висини дела једног детета, није називало тим именом. Чл. 150 одскаче од поменутих чланова. Њиме је предвиђена могућност да муж својој супрузи, за живота, али и *mortis causa*, остави неко добро веће вредности (које вероватно надилази минималну вредност *нудуне*) и наложено је наследницима да мајци не оспоравају учињени поклон. Удовици је дато и додатно право да овај поклон остави најмилијем сину, истичући тиме њена повећана својинска овлашћења која постоје на овом поклону у односу на *нудуну*. Он јој, чини се, и даље припада независно од овог добровољно учињеног поклона, који је законом и предвиђен само као могућност, а не и као обавеза, за разлику од

(XXXVI 41 – 50) (чл. 173) Ако та жена буде родила децу новом мужу у чију кућу је ушла, када та жена умре, њена деца из ранијег и потоњег брака нека на једнаке делове поделе њен мираз.

(XXXVI 51 – 56) (чл. 174) Ако не буде родила децу новом мужу, само ће деца њеног првог мужа узети њен мираз.

(XXXVI 57 – 68) (чл. 175) Ако дворски роб или роб једног мушкену ожени жену племенита рода³² и она му роди децу, власник роба неће имати право да засужњи децу жене племенита рода.

(XXXVI 69 – XXXVII 9) (чл. 176а) Ако било дворски роб било роб једног мушкену ожени жену племенитог рода, и када је ожени она уђе у кућу дворског роба или роба једног мушкену заједно са миразом који је донела из куће свога оца, и током времена они заједнички оснују домаћинство и стекну имање, и касније дворски роб или роб једног мушкену оде за својом судбином – жена племенитог рода нека узме свој мираз; поврх тога, они ће поделити на два дела све што су њен муж и она стекли током заједничког живота, и господар роба нека узме половину и жена племенитог рода нека узме половину за своју децу.

(XXXVII 10 – 21) (чл. 176б) Ако жена племенитог рода нема мираз, они ће поделити на два дела све што су њен муж и она стекли током заједничког живота, и господар роба нека узме половину и жена племенитог рода нека узме половину за своју децу.

(XXXVII 22 – 60) (чл. 177) Ако удовица чија су деца још мала одлучи да уђе у кућу другог човека, она неће моћи да уђе без (претходне сагласности) судија. Када крочи у кућу другога, судије ће пописати имовину њеног претходног мужа, и они ће поверити имање претходног мужа њеном новом супругу и њој и захтеваће од њих да сачине таблицу са пописом (примљене имовине). Они ће се старати о имању и они ће подизати децу; они неће смети да продају добра

нудуну. Овај поклон за случај смрти из чл. 150 законодавац и није назвао *нудуну*, јер је његова намена, као и поклоне из чл. 165, да се заобиђе законски наследни ред или утиче делом на њега. Законодавац то чини намерно, као и у случају чл. 138 140. Они говоре о санкцији која сустиже мужа због самовољног и једностраног раскида брака. Цена отпуштања која се помиње у овим члановима није *нудуну*, него је то врста казне, одштета исплаћена због бахатог испољавања и злоупотребе моћи дате мужевима у Вавилону. Њу често помињу и брачни уговори из овог периода, и то не толико да би се заштитила жена, већ да би се казнило ружење угледа женине породице. Законодавац је, ипак, доследно следећи своју логику, водио рачуна када ће употребити израз *нудуну*. Наиме, поред мираза, још је само *нудуну* имао улогу законског наследног дела жене, с тим што је мираз потицао од њене породице, а *нудуну* са мужевљевог стране. Поклон из чл. 150 другачије је природе. То је поклон за случај смрти помоћу кога се утицало на законски наследни ред и зато није ни могао бити поистовећен с *нудуну*, што је чинило један од два саставна елемента законског наследног дела супруге.

³² Тј. жену из класе авилума.

тог домаћинства. Ма који купац који купи добра тог домаћинства од удовицине деце изгубиће своје сребро; имовина ће се вратити свом власнику.³³

(XXXVII 61 – XXXVIII 19) (чл. 178) Ако је посвећеници, великој посвећеници или *секрету*-жени³⁴ отац доделио мираз и то унео у таблицу, али је у табlici изричито навео да јој није дао писмено одобрење да даје свој иметак коме год зажели и није јој дао (над тим добрима) пуно овашћење – када отац оде за својом судбином, њена браћа узеше њено поље и њен воћњак и даваће јој хране, уља, и руха у складу са вредношћу њеног наследног дела, и они ће је тако намирити. Ако јој њена браћа не буду давала хране, уље и руха у складу са њеним наследним делом и на тај начин је не намире, она ће дати своје поље и свој воћњак закупцу по својој вољи, и њен закупца ће је издржавати. Док год буде жива, она ће уживати плодове употребе поља, воћњака и ма чега другог што јој је отац дао, али то неће продати и неће моћи тиме да подмири туђи дуг; њено наследство припада искључиво њеној браћи.³⁵

(XXXVIII 20 – 42) (чл. 179) Ако је посвећеници, великој посвећеници или *секрету*-жени отац доделио мираз и то унео у запечаћену исправу, и у табlici изричито навео да јој даје своју писмену сагласност да свој иметак може дати коме год зажели и дао јој над њим пуно овлашћење – пошто отац оде за својом судбином, она ће дати свој иметак коме она жели; њена браћа да је не туже и да не потражују од ње.

(XXXVIII 43 – 59) (чл. 180) Ако отац не додели мираз својој кћери која је велика посвећеница или *секрету*-жена, пошто отац оде за својим усудом, нека јој припадне део очевине једнак делу једног наследника; док год је жива она ће уживати његове плодове; њен иметак припашће искључиво њеној браћи.

(XXXVIII 60 – 75) (чл. 181) Ако отац посвети (своју кћер) божанству као велику посвећеницу, посвећеницу или *кулмаситу*,³⁶ али јој

³³ О овом члану више Émile Szlechter, „L'interprétation des lois babyloniennes“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 17/1970, 107 115.

³⁴ *Секрету* жене вишег ранга које су живе у изолацији било да су биле искушенице посвећене божанству, било да су биле дворске даме, царске поданице у његовом харему.

³⁵ Више о овом члану Émile Szlechter, „La nature juridique de la clause *ana qabê* en droit babylonien“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 6/1959, 90 100.

³⁶ *Кулмаситу* термин који се такође односи на врсту посвећенице. За разлику од *надиту*, *кулмаситу* је могла имати децу. Према једном моралистичком тексту из старовавилонског периода, Сју Ролин (*Sue Rollin*) изводи закључак да су се сматрале релативно непожељним супругама. Могуће је да су се бавиле храмовском проституцијом. Поменути запис подучава: „Не жени се проститутком чији муж је читава војска, ни са *иштариту* која је посвећена богу, ни са *кулмаситу* чији су

не додели мираз, пошто отац оде за својим усудом, она ће узети једну трећину очевине као свој наследни део, и док год је жива уживаће њене плодове; њен иметак припашће искључиво њеној браћи.

(XXXVIII 76 – XXXIX 1) (чл. 182) Ако отац не додели мираз својој кћери која је велика посвећеница бога Мардука у граду Вавилону или га не попише за њу у запечаћеној табlici, пошто отац оде за својим усудом, она ће при деоби очевине с браћом узети једну трећину наследства, али неће имати никакве даље обавезе (према њима); велика посвећеница бога Мардука оставиће свој иметак коме хоће.

(XXXIX 2 – 14) (чл. 183) Ако отац додели мираз својој кћери која је *шугиту*, нађе јој мужа, и попише (ствари које улазе у мираз) за њу у запечаћеној табlici, када отац оде за својим усудом, она више неће имати удела у очевини.

(XXXIX 15 – 30) (чл. 184) Ако човек не додели мираз својој кћери која је *шугиту* и не нађе јој мужа, када отац оде за својом судбином, њена браћа нека јој доделе одговарајући мираз који пристаје (вредности) очевине и нека јој нађу мужа и нека је удају.

(XXXIX 31 – 38) (чл. 185) Ако човек усвоји дете још на рођењу и онда га одгаји, (то се усвојење) не може оспоравати и не може се тражити повраћај детета.

(XXXIX 39 – 49) (чл. 186) Ако човек усвоји мало дете, и пошто га узме, оно чезне за својим оцем и мајком, такво посвојче нека буде враћено у дом свога оца.

(XXXIX 50 – 53) (чл. 187) Дете (одхрањено од стране) дворјанина који служи палати, или дете (које је одгајила) *секрету*-жена не може се тражити назад.

(XXXIX 54 – 59) (чл. 188) Ако занатлија усвоји дете, одгаји га и научи свом занату, (то се дете) не може тражити назад.

(XXXIX 60 – 64) (чл. 189) Ако га не буде научио свом занату, посвојче нека се врати у кућу свога оца.

(XXXIX 65 – 74) (чл. 190) Ако човек усвојено дете које је узео и одхранио не изједначи са својом децом, то посвојче нека се врати у кућу свога оца.

(XXXIX 75 – 95) (чл. 191) Ако човек заснује породицу (признајући за једнако са својом будућом децом) усвојено дете које је узео и одгајио, али касније добије (своју рођену) децу и онда одлучи да разбаштини посвојче, то дете да не оде празних руку; отац који га је

миљеници многи“, Sue Rollin, „Women and Witchcraft in Ancient Assyria“, у A. Cameron, A. Kuhrt, 39.

подигао нека му да једну трећину свог имања као наследство и оно ће отићи; али му неће дати од поља, воћњака или куће.³⁷

(XXXIX 96 – XL 9) (чл. 192) Ако дете (које је одхранио) дворјанин или дете (које је одгајила) *секрету*-жена буде рекло оцу који га је одхранио или мајци која га је одгајила „Ти ниси мој отац“, или „Ти ниси моја мајка“, они нека му одсеку језик.

(XL 10 – 22) (чл. 193) Ако дете (које је одхранио) дворјанин или дете (које је одгајила) *секрету*-жена, открије кућу свога оца и остави свог оца који га је одхранио или мајку која га је одгајила и запути се у кућу свога оца, они нека му ископају око.

(XL 23 – 40) (чл. 194) Ако човек повери дете дојиљи³⁸ и то дете умре док је код дојиље, и дојиља (се кришом споразуме са неким трећим и) подметне другу бебу без знања њених родитеља, они нека је оптуже и осуде и зато што је уговорила дете без сагласности оца и мајке, они ће јој одсећи дојке.

(XL 41 – 44) (чл. 195) Ако дете удари удари свога оца, они ће му одсећи руку.³⁹

(XL 45 – 49) (чл. 196) Ако човек другоме ослепи око, они нека ослепе његово око.⁴⁰

(XL 50 – 53) (чл. 197) Ако човек другоме поломи кост, они ће поломити његову кост.

(XL 54 – 59) (чл. 198) Ако човек ослепи око једног *мушкену* или поломи кост једног *мушкену*, он нека одмери и преда 60 шекела сребра.⁴¹

(XL 60 – 65) (чл. 199) Ако буде ослепео око туђег роба⁴² или поломио кост туђег роба, он нека одмери и преда половину његове вредности у сребру.

³⁷ Усвојено дете биће овлашћено да узме једну трећину усвојичеве имовине, али само у покретним стварима. О усвојењу у Вавилону више Robert Paulissian, „Adoption in Ancient Assyria and Babylonia“, <http://www.jaas.org/edocs/v13n2/Paulissian.pdf>.

³⁸ Mayer Irwin Gruber, „Breast feeding Practice in Biblical Israel and in Old Babylonian Mesopotamia“, *Journal of the Ancient Near Eastern Society* 1989, 19, 61–83.

³⁹ Типичан пример симболичког талиона. Овде Хамурабијев законик неосетно завршава део о породичним односима и прелази на четврти део (чл. 196–220), који садржи одредбе кривичног карактера које нису у вези с породичним односима.

⁴⁰ Класичан пример директног талиона, који следи у више одредби.

⁴¹ У складу с временом из којег потиче, једна од најважнијих одлика Хамурабијевог законика је правна неједнакост. Овај и следећи члан су типични примери неједнаког поступања у зависности од статуса починиоца кривичног дела и жртве.

⁴² Тј. роба другог авилума.

- (XL 66 – 70) (чл. 200) Ако човек избије зуб себи равном, они нека избију његов зуб.
- (XL 71 – 74) (чл. 201) Ако буде избио зуб једном *мушкѣну*, он нека одмери и преда 20 шекела сребра.
- (XL 75 – 81) (чл. 202) Ако човек ошамари човека вишег (статуса од његовог сопственог), нека на јавном месту⁴³ добије 60 удараца бичем од волујске коже.
- (XL 82 – 87) (чл. 203) Ако човек ошамари човека себи равном, нека одмери и преда 60 шекела сребра.
- (XL 88 – 91) (чл. 204) Ако један *мушкѣну* ошамари другог *мушкѣну*, нека одмери и преда 10 шекела сребра.
- (XL 92 – XLI 3) (чл. 205) Ако човеков роб ошамари другог човека,⁴⁴ они ће му одсећи уво.
- (XLI 4 – 13) (чл. 206) Ако човек удари другог човека у свађи и рани га, тај човек да се закуне: „Нисам ударио намерно“, и он нека надокнади лекара.⁴⁵
- (XLI 14 – 19) (чл. 207) Ако овај умре од његових батина, он такође да се закуне: „Нисам ударио намерно“; ако је жртва припадала његовој класи, он нека одмери и преда 30 шекела сребра.
- (XLI 20 – 22) (чл. 208) Ако је (жртва) један *мушкѣну*, нека одмери и преда 20 шекела сребра.
- (XLI 23 – 30) (чл. 209) Ако човек удари жену и она због тога побаци дете, он нека одмери и преда 10 шекела сребра за њен побачај.
- (XLI 31 – 34) (чл. 210) Ако та жена буде преминула, они ће убити његову ћерку.
- (XLI 35 – 40) (чл. 211) Ако он буде разлог што је жена једног мушкѣну побацила дете, јер је тукао, он нека одмери и преда пет шекела сребра.
- (XLI 41 – 44) (чл. 212) Ако та жена буде преминула, он нека одмери и преда 30 шекела сребра.
- (XLI 45 – 50) (чл. 213) Ако удари нечију робињу и она због тога побаци дете, он нека одмери и преда 2 шекела сребра.

⁴³ Пред судијама и уз присуство јавности, вероватно на тргу где се судило.

⁴⁴ Тј. авилума.

⁴⁵ Тј. нека плати трошкове лечења. Иначе, у овом члану се први пут у историји права појављује појам нехата, који за последицу има блажу санкцију. Нехат се на сличан начин прописује и у чл. 207. Такође, у овом истом члану се први пут појављује и идеја накнаде реалне штете (трошкови за лекара), уместо широко распрострањене композиције, која по правилу није у сразмери са нанетом штетом, с обзиром да је најчешће пеналног карактера (за накнаду штете вид. и чл. 233, 235 237, 240, 245 248, 263, 267 и сл.).

(XLI 51 – 54) (чл. 214) Ако та робиња буде издахнула, он нека измери и преда 20 шекела сребра.

(XLI 55 – 66) (чл. 215) Ако лекар изведе велики захват и бронзаним ножем оперише човека и тиме га излечи или ако зареже и отвори човекову слепоочницу бронзаним ножем и тиме спаси човеково око, он нека добије 10 шекела сребра (као своју накнаду).⁴⁶

(XLI 67 – 69) (чл. 216) Ако је (пацијент) један мушкену, он нека узме пет шекела сребра (као своју накнаду).

(XLI 70 – 73) (чл. 217) Ако је (пацијент) роб, његов господар нека плати лекару два шекела сребра.

(XLI 74 – 83) (чл. 218) Ако лекар изведе велики захват и бронзаним ножем оперише човека и тиме га усмрти или ако отвори човекову слепоочницу бронзаним ножем и тиме му ослепи око, нека му они одсеку руку.

(XLI 84 – 88) (чл. 219) Ако лекар изведе велики захват и бронзаним ножем оперише роба једног мушкену и тиме усмрти роба, он нека га замени другим робом исте вредности.

(XLI 89 – 94) (чл. 220) Ако отвори његову слепоочницу бронзаним ножем и тиме (робу једног мушкену) ослепи око, он нека одмери и преда износ сребра раван половини вредности роба.

(XLI 95 – XLII 9) (чл. 221) Ако лекар буде човеку наместио сломљену кост или му залечио повређени мишић, човек нека плати лекару пет шекела сребра.

(XLII 10 – 12) (чл. 222) Ако је он (пацијент) један мушкену, он нека плати лекару три шекела сребра.

(XLII 13 – 17) (чл. 223) Ако је он (пацијент) роб, господар роба ће дати лекару два шекела сребра.

(XLII 18 – 28) (чл. 224) Ако ветеринар изведе велики захват и оперише вола или магарца и тако га излечи, власник вола или магарца ће дати ветеринару као накнаду једну шестину (шекела) сребра.⁴⁷

(XLII 29 – 35) (чл. 225) Ако изведе велики захват и оперише вола или магарца и усмрти га тако, он нека да једну четвртину његове вредности власнику вола или магарца.

⁴⁶ Последњи, пети део законика обухвата чл. 215 282 и односи се на рад и разне врсте послова и услуга, али је и он у основи кривичноправног карактера. Ове разнолике одредбе понекад се тумаче као мере социјалне политике и покушај да се унесе ред у вавилонску привреду.

⁴⁷ То је тежина 30 зрна јечма.

(XLII 36 – 42) (чл. 226) Ако берберин обрије ропски знак⁴⁸ са роба који не припада њему без пристанка господара роба, они нека одсеку берберинову руку.

(XLII 43 – 55) (чл. 227) Ако човек заведе причом берберина па он обрије ропски знак са роба који му не припада, они нека убију таквог човека и обесе га испред његове капије; берберин нека се закуне: „У заблуди сам то обријао“ и нека буде пуштен.

(XLII 56 – 63) (чл. 228) Ако градитељ човеку сагради кућу којом он буде задовољан, он ће му дати 2 шекела сребра за сваки сар⁴⁹ куће као накнаду.

(XLII 64 – 72) (чл. 229) Ако градитељ човеку сагради кућу, али не обави ваљан посао, и кућа коју је саградио се уруши и усмрти домаћина, такав градитељ нека буде убијен.

(XLII 73 – 76) (чл. 230) Ако усмрти сина домаћина, нека буде убијен син градитеља.

(XLII 77 – 81) (чл. 231) Ако усмрти роба домаћина, он нека домаћину накнади роба одговарајуће вредности.

(XLII 82 – 92) (чл. 232) Ако му уништи ствари, он нека накнади све што је изгубљено; поврх тога, зато што није обавио ваљан посао и кућа коју је саградио се урушила, он нека (поново) сагради кућу која се урушила о свом трошку.

(XLII 93 – XLIII 3) (чл. 233) Ако градитељ човеку сагради кућу, али је не направи ваљано да одговара нацрту, тако да зид потом напукне и попусти, такав градитељ нека од њега начини чврст зид (плативши га) својим сребром.

(XLIII 4 – 9) (чл. 234) Ако бродар човеку начини непропустљив брод⁵⁰ запремине 60 кура,⁵¹ нека му за труд плати 2 шекела сребра.

(XLIII 10 – 26) (чл. 235) Ако бродар човеку начини непропустљив брод, али не уради ваљано свој посао и током те исте године брод почне да тоне или да пропушта воду, лађар ће раставити тај брод и учинити га непропустљивим о свом сопственом трошку, и тај ће сигурни брод предати власнику брода.

⁴⁸ Највероватније да су робови и робинје имали одређене фризури на основу којих се, већ на први поглед, знало да се ради о робовима, нпр. посебне плетенице или увојке (вид. и чл. 146).

⁴⁹ сар један сар износио је приближно 36м².

⁵⁰ Овде се не ради о бродоградитељу, већ се лађар унајмљује ради посебног посла, постављања посебне изолације по броду. У Вавилону су се у ту сврху користиле посебна смола и конопља.

⁵¹ Запремине око 18.000 литара.

(XLIII 27 – 37) (чл. 236) Ако човек изнајми свој брод бродару, а бродар буде немаран и допусти да брод потоне или га изгуби, тај бродар нека надомести брод власнику брода.

(XLIII 38 – 55) (чл. 237) Ако човек унајми бродара и брод и на-товари га својим житом, вуном, урмама, или каквим другим теретом, и тај бродар буде немаран и због тога брод потоне или се товар изгуби, бродар нека надомести брод који је потонуо и изгубљени товар.

(XLIII 56 – 61) (чл. 238) Ако бродар (немаром) потопа брод, па га извуче, он нека да сребра у вредности пола његове вредности.

(XLIII 62 – 66) (чл. 239) Ако човек унајми бродара, платиће му по 1800 сила жита за сваку годину.⁵²

(XLIII 67 – 80) (чл. 240) Ако се брод под командом господара који плови узводно⁵³ судари са бродом под командом господара који плови низводно⁵⁴ и потопа га, власник потопљеног брода нека пред богом наведе шта је изгубљено са његовог брода, а господар брода који је пловио узводно и потопао брод господара који је пловио низводно нека му надомести његов брод и све што је изгубио.

(XLIII 81 – 84) (чл. 241) Ако човек узапти (туђег) вола, он нека одмери и преда 20 шекеља сребра.

(XLIII 85 – 91) (чл. 242/3) Ако га човек унајми на годину дана, нека плати 1200 сила жита за најам запрежног вола (који вуче са бока), а 900 сила жита за најам вола (који вуче) у средини.

(XLIV 1 – 5) (чл. 244) Ако човек унајми вола или магарца и лав га убије на отвореном, то је власников губитак.

(XLIV 6 – 13) (чл. 245) Ако човек унајми вола и изазове његову смрт било немаром било мучењем (животиње), нека власнику вола надомести вола волом одговарајуће вредности.

(XLIV 14 – 21) (чл. 246) Ако човек унајми вола и сломи му ногу или вратну жилу пререже, он нека власнику вола надомести вола одговарајућим волом.

(XLIV 22 – 27) (чл. 247) Ако човек унајми вола и ослепи му око, он ће дати сребра у половини његове вредности власнику вола.

(XLIV 28 – 35) (чл. 248) Ако човек унајми вола па му сломи рог, одсече му реп, или му повреди тетиву (изнад) папка, он ће дати сребра у вредности четвртине његове вредности.

⁵² Око 1800 литара жита.

⁵³ Брод на весла.

⁵⁴ Брод који је развио једра, једрењак.

(XLIV 36 – 43) (чл. 249) Ако човек унајми вола, и бог га погоди (с неба) и убије,⁵⁵ човек који је унајмио вола да се закуне богом и нека буде пуштен.

(XLIV 44 – 51) (чл. 250) Ако во, пролазећи путем, прободете и усмрти човека, случај не даје основа за тужбу.

(XLIV 52 – 65) (чл. 251) Ако је познато да човек има вола који насрће роговима и градске власти му скрену пажњу да му је во познат по махнитости, а он не подреже његове рогове, нити заузда свога вола, и тај во прободете и усмрти другог човека, он (власник вола) нека да 30 шекела сребра.

(XLIV 66 – 68) (чл. 252) Ако је био човеков роб (смртно прободен), он нека да 20 шекела сребра.

(XLIV 69 – 82) (чл. 253) Ако човек унајми другог човека да се стара о његовом пољу, односно, повери му ускладиштено жито, пренесе на њега бригу о стоци, и уговори са њим обрађивање поља – ако тај човек украде семе или крмиво и то се потом пронађе код њега, они ће му одсећи руку.

(XLIV 83 – 87) (чл. 254) Ако он узме ускладиштено жито и тако ослаби стоку, он ће накнадити двоструки износ жита које је примио.

(XLIV 88 – 96) (чл. 255) Ако он буде изнајмљивао даље човекову стоку, или украде семе и због тога не буде летине у пољу, они ће оптужити и осудити таквог човека, и о жетви он нека одмери и преда 18000 сила жита на сваких 18 икуа земље.

(XLIV 97 – 100) (чл. 256) Ако не буде могао да испуни своје обавезе, они нека пусте стоку да га везаног развлачи по пољу.

(XLIV 101 – XLV 4) (чл. 257) Ако човек унајми земљорадника, он ће му дати 2400 сила жита за годину.

(XLV 5 – 9) (чл. 258) Ако човек унајми човека који управља запрежним колима, он нека му плати 1800 сила жита за годину.

(XLV 10 – 15) (чл. 259) Ако човек украде рало за заједничког обрадивог земљишта, нека плати 5 шекела сребра власнику рала.

(XLV 16 – 20) (чл. 260) Ако човек украде рало за разбијање крупног грумења земље или дрљачу, нека плати 3 шекела сребра.

(XLV 21 – 27) (чл. 261) Ако човек унајми гонича стоке да се стара о говедима, овцама или козама, нека му плати 2400 сила жита за годину.

(XLV 28 – 36) (чл. 262) Ако човек [да] вола или овцу [пастиру...]

⁵⁵ Односи се на удар грома.

(XLV 37 – 43) (чл. 263) Ако он узрочи губитак вола или овце који су му поверени, за вола ће дати вола одговарајуће вредности, за овцу ће дати овцу одговарајуће вредности њиховом власнику.

(XLV 44 – 60) (чл. 264) Ако пастир, коме су стока или овце или козе дате на чување, и који је признаницом о својој најамници био задовољан, потом умањи број примљених говеда, умањи број примљених оваца и коза, и приплод умањи, он ће накнадити (губитак) приплода и мањак (стоке), према слову уговора.

(XLV 61 – 75) (чл. 265) Ако се пастир коме су поверени на чување говеда, овце или козе, понесе нитковски, измени им жиг и прода их, они нека га оптуже и осуде и он нека власнику стоке десетоструко накнади говеда, овце или козе које је украо.

(XLV 76 – 81) (чл. 266) Ако у обор провали божја пошаст⁵⁶ или лав закоље, пастир нека очисти себе пред богом, и господар обора нека прихвати одговорност уместо њега за губитак који је задесио обор.

(XLV 82 – 89) (чл. 267) Ако је пастир немаран и допусти да се шуга рашири обором, пастир нека надомести – говеда, овце или козе – страдале од шуге којој је допустио да се рашири обором, и нека их преда власнику.

(XLV 90 – 92) (чл. 268) Ако човек унајми вола за вршидбу, 20 сила жита је његов најам.

(XLV 93 – 95) (чл. 269) Ако он унајми магарца за вршидбу, 10 сила жита је његов најам.

(XLV 96 – 98) (чл. 270) Ако унајми јарца за вршидбу, једна сила жита је његов најам.

(XLV 99 – XLVI 2) (чл. 271) Ако човек унајми говеда, запрежна кола, и човека који њима управља, он нека плати 180 сила жита за дан.

(XLVI 3 – 7) (чл. 272) Ако човек унајми само запрежна кола, нека плати 40 сила жита за дан.

(XLVI 8 – 19) (чл. 273) Ако човек унајми радну снагу, он ће платити сребра у тежини шест зрна јечма за сваки дан почевши од првог дана године до (краја) петог месеца, а даће сребра у тежини пет зрна јечма за сваки дан од шестог месеца до краја године.

(XLVI 20 – 44) (чл. 274) Ако човек намерава да унајми занатлију, он ће платити, за сваки дан: за најам ..., сребра тежине пет зрна јечма; за најам ткача, сребра тежине пет зрна јечма; за најам сукнара, сребра тежине [x зрна јечма]; за најам каменоресца, сребра тежине [x зрна јечма]; за најам резбара [x зрна јечма]; за најам ковача, сребра тежине [x зрна јечма]; за најам тесара, сребра тежине четири (?) зрна

⁵⁶ Тј. епидемија.

јечма; за најам кожара сребра тежине [x зрна јечма]; за најам тршчара⁵⁷, сребра тежине [x зрна јечма]; за најам зидара, сребра тежине [x зрна јечма].

(XLVI 45 – 48) (чл. 275) Ако човек унајми [... брод], платиће сребра у тежини три зрна јечма за сваки дан најма.

(XLVI 49 – 52) (чл. 276) Ако човек унајми брод да би путовао узводно, он ће платити за сваки дан најма сребра у тежини два и по зрна јечма.

(XLVI 53 – 57) (чл. 277) Ако човек унајми брод носивости 60 кура терета, он нека плати једну шестину шекеда сребра⁵⁸ за сваки дан најма.

(XLVI 58 – 66) (чл. 278) Ако човек прибави роба или робињу и током првих месец дана добије напад падавице, он нека (таквог) роба или (такву) робињу врати продавцу и купац нека узме сребро које је одмерио и предао.

(XLVI 67 – 71) (чл. 279) Ако човек прибави роба или робињу и потом се јави потраживање (везано за роба или робињу), продавац нека намири потраживање.

(XLVI 72 – 87) (чл. 280) Ако човек од другог човека прибави роба или робињу у страниј земљи, и док путује обилазећи своју земљу, господар роба или робиње препозна свог роба или робињу – ако су роб или робиња човекови земљаци, њима је обезбеђено пуштање без икакве накнаде.

(XLVI 88 – 96) (чл. 281) Ако су родом из друге земље, купац пред богом треба да предочи колики је износ сребра одмерио, и господар роба или робиње ће накнадити дамкару сребро којим је платио, и тако ће повратити свог роба или своју робињу.

(XLVI 97 – 102) (чл. 282) Ако се роб свом господару обрати речима: „Ти ниси мој господар“, он нека га оптужи и доказе пружи да је овај заиста његов роб, и његов господар нека му одсече уво.

(Епилог)

(XLVII 1 – 8) Ово су правичне одлуке које је Хамураби, способни владар, прописао и тиме земљу извео на пут истине и исправног живљења.

(XLVII 9 – 58) Ја сам Хамураби, племенити краљ, и нисам био немаран и непажљив према људима, које ми је поверио на старање бог

⁵⁷ Тршчари разноврсни мајстори који су користили трску. Једни су покривали кровове трском, други су правили од трске кошаре, асуре итд.

⁵⁸ То је тежина 30 зрна јечма.

Енлил и над којима ми је власт и управу дао бог Мардук, да њихов пастир будем. Ја им подарих мир, отклоних све недаће мрачне и учиних да им светло сине. Својим моћним оружјем којим ме опасаше богови Забаба и Иштар, мудрошћу којом ме обдари Еа, вештином коју ми даде бог Мардук, ја истребих све непријатеље. Ставих тачку на ратове. Усрећих земљу благостањем, људима свих насеља начиних сигурне испаше, не допустих никоме да их застраши. Велики богови ме изабраше. Ја сам истински пастир који је успоставио мир, чији скиптар одише праведношћу. Моја заштитничка сенка наткрилила се над мојим градом. Држах народе Сумера и Акада безбедне у мом крилу. Они процветаше под мојим заштитничким духом. Одржавах их у миру, својом дубоком мудрошћу ја им пружих заклон.

(XLVII 59 – 78) С циљем да јаки не науде слабима, да правдом заоденем и сироче и удовицу, урезих моје драгоцене објаве у стелу коју поставих испод мога кипа, (кипа) владара правде, у граду Вавилону који подигоше богови Ану и Енлил, унутар Есагил храма чији су темељи постојани као небо и земља, с циљем да приведем земљу правди, да пресуђујем свима, да казним оне који згреше.

(XLVII 79 – XLVIII 2) Ја сам краљ над краљевима. Моје су обзване промишљене, мојим способностима нема равних. По наредби бога Шамаша, великог судије неба и земље, нека моја правда завлада земљом. по заповести бога Мардука, мог господара, нека се мој утиснути лик никада не суочи са оним који би се усудио да га уклони. Нека моје име заувек буде запамћено нарочито у омиљеном Езагил храму.

(XLVIII 3 – 19) Нека сваки оштећени поведе спор пред мојим кипом, (кипом) краља правде, и нека му наглас буду прочитани закони са моје стеле, да чује моје истанчане објаве, нека му стела појасни који спор да поведе и нека изучи свој случај, нека умири своје (забринуте) срце, (и нека ме слави) речима:

(XLVIII 20 – 38) „Хамураби, господар, који је родитељ и створитељ свог народа, потчини себе заповеди бога Мардука, свог господара, и свуда победу однесе за њега. Он умири срце Мардуково, (срце) господара свог, јер осигура благостање народу свом и правичност рашири земљом.“

(XLVIII 39 – 58) Нека тако узвикне и нека се целим бићем моли за мене пред Мардуком, мојим господарем, и Зарпанитом,⁵⁹ мојом господарицом. Нека богови заштитници, богови који су ушли у Есагил храм и овековечили се у његовом зиду од опеке, свакога дана открију повољна предсказања пред Мардуком, мојим господарем, и Зарпанитом, мојом господарицом.

⁵⁹ Зарпанита, Зарпаниту, Сарпанит, Зарпанит, Зерпанитум, Зирбанит или Зербаниту, богиња мајка, супруга Мардукова. Дан њиховог венчања у Вавилону се славио као велики празник, за Нову годину.

(XLVIII 59 – 94) Нека ма који владар који се појави сутра, занавек поштује објаве правде које урезих у моју стелу. Нека се не усуди да мења моје одлуке које прописих и пресуде које донех, нити да уклања мој утиснути лик.⁶⁰ Ако такав човек буде уман и (довољно) умешан да одржава (успостављени) правични поредак у земљи, нека обрати пажњу на законе које урезих у моју стелу, и нека му стела открије (светлу) традицију, долично владање, наредбе које прописих и пресуде које донех, и нека и он, такође, обезбеди владавину правде за све људе над којима бди. Нека им да правду, нека им суди, нека искорени разврат и зло с лица земље и нека влада на добробит свога народа.

(XLVIII 95 – XLIX 17) Ја сам Хамураби, краљ правде, коме је бог Шамаш открио истину. Моје су одлуке разумне, моја достигнућа ненадмашна; она су безначајна само глупима, а промућурни ће за њих наћи само речи хвале. Ако такав човек (будући владар) поштује моје одлуке које урезих у моју стелу и не пренебрегава моје пресуде, не мења их и не изобличава мој угравирани лик, нека бог Шамаш учини дуговечном његову владавину, баш као што је (то учинио) за мене, краља праведника, и нека на крилима правде води свој народ.

(XLIX 18 – 44) (Али) буде ли такав човек занемарио моје законе које сам уклесао у моју стелу и буде ли омаловажавао моје клетве и не буде ли се бојао претњи богова и буде ли извртао пресуде које донех, мењао моје законе, изобличио мој утиснути лик, обрисао моје угравирано име, исписујући своје (на том месту) или буде ли, из страха од проклетства (и одмазде богова), навео другог да то уради, таквом човеку, све и да је краљ, господар или намесник, или ма која особа уопште,

(XLIX 45 – 52) нека му свемоћни Ану, отац свих богова, који је прогласио моју владавину, одузме краљевску одору, здружи његово жезло, и прокуне његову судбину.

(XLIX 53 – 80) Нека бог Енлил, господар, који управља судбинама, чија срџба се не може обуздати, који увеличава моју владавину, подстакне нереде против њега који се не дају угушити чак и у његовој престоници и нека та побуна доведе до његовог уништења: нека му заокрет усуда донесе владавину пуну чемера, година глади, помрчине без трачка светлости и изненадне смрти: нека му најави, пророчан-

⁶⁰ Ови редови као да препричавају садржај Хамурабијевог законика и изворе који га творе. У законнику се могу препознати поновљени, још увек потпуно неприхваћени обичаји, који су сада појачани законском снагом (*објаве правде*), затим новине које уводи сам Хамураби (*моје одлуке које прописих*), али и збирке његових пресуда у конкретним споровима (*пресуде које донех*). Неколико редова ниже Хамураби још експлицитније понавља: *...нека обрати пажњу на законе које урезих у моју стелу, и нека му стела открије (светлу) традицију, долично владање, наредбе које прописих и пресуде које донех.*

ским гласом који улива страхопоштовање, суноврат његовог града, пропаст његовог народа, изумирање његове лозе, помрачење сваког помена његовог обешчашћеног имена и ишчезавање сваке успомене на њега.

(XLIX 81 – 97) Нека га богиња Нинлил,⁶¹ велика мајка, слављена у храму Екуру, господарица мојих повољних знамења, оптужи пред богом Енлилом на месту где се суди и пресуђује: нека подстакне божанског краља Енлила да прогласи уништење његове земље, помор његовог народа, и да животну снагу источи из њега попут воде.

(XLIX 98 – L 13) Нека му Еа, велики принц, чија опредељења имају првенство, мудрац међу боговима, свезнајући, онај који продужава мој живот, одузме сваку моћ расуђивања и нека га води забуни: нека раздвоји његове реке од извора; нека не допусти да проклија ниједна младица на његовој земљи.

(L 14 – 40) Нека бог Шамаш, велики судија неба и земље, који створи правичност за сва жива бића, господар, моја вера, преобрати његово краљевство; нека му оповргне пресуде, нека му помеша путеве и подрије морал војсци; нека му пророчишта дају злехуда предказања да ће скршена бити упоришта његовог краљевства и уништена његова земља: нека га злокобне речи бога Шамаша муњевито обузму, нека му живот ишчупа у горњем свету, и нека му душа неутаживо жедна буде у доњем свету.

(L 41 – 63) Нека му бог Син, мој створитељ, чија пророчанства поштују богови, збаци круну и скине га с трона, нека га казни бескрајним патњама које ће га пратити у стопу: нека сваки дан, месец и годину своје власти буде испуњен очајем и жалошћу; нека открије јавно да је збачен с власти; нека му загорча живот и изједначи да са смрћу.

(L 64 – 80) Нека му бог Адад, господар плодности и благостања, онај који надзире канале за наводњавање неба и земље, онај који ми помаже, ускрати сваку корист коју носе небеске кише и пролећна плављења и нека затре његову земљу сушом, бедом, (немаштином) и глађу; нека се његова бесна рика пролама градом и нека претвори његову земљу у напуштене гомиле блата разорене поплавом.

(L 81 – 91) Нека бог Забаба, ратник над ратницима, прворођени син светилишта Екур, који је моја десна рука, здружи његово оружје на бојном пољу; нека за њега дан претвори у ноћ и нека допусти да га његов непријатељ победи.

⁶¹ Нинлил Месопотамска богиња ваздуха и ветра. Њу је у Дилмуну, боравишту богова, силовао Енлил, с ким је она тада зачала сумерског бога месеца Нану, касније названог Син. Због овог злочина Енлил је протеран у подземни свет Ерешкигал, али је Нинлил побегла за њим и постала му је супруга.

(L 92 – LI 23) Нека богиња Иштар, господарица борбе и рата, која носи терет мог оружја, моја добростива богиња заштитница, која обожава моју владавину, прокуне његово краљевство љута срца и пуна срцбе, нека му повољна знамења претвори у страшни суд; нека згроми његово оружје усред битке, урони га у немире и буне, сатре његове борце; натопи земљу њиховом крвљу, на гомилу побаци лешеве његових војника (усред бојног) поља, и нека се не смилује ниједном од њих: а њега нека преда у руке његовим душманима, и нека га заробљеног води кроз непријатељску земљу.

(LI 24 – 39) Нека бог Нергал,⁶² силан међу боговима, незаустављиви јуришник, који крчи пут мојим победама, својим свемогућим оружјем сажеже његов народ бесомучним огњем као пожар што спржи трску у шикари, нека га пребија својим моћним оружјем и кида његове удове као да је глинена фигура.

(LI 40 –49) Нека га богиња Нинту, врховна господарица земље, мајка, створитељка моја, лиши наследника и затре му семе; нек не дозволи да се и једно чељаде роди у његовом народу.

(LI 50 – 69) Нека богиња Нинкарак⁶³, кћер бога Ануа, која се заузима за мене у Екур храму, неусахле чиреве и љуте ране отвори на његовим удовима, демонску кугу којој мелема нема, да јој ни један видар не зна порекло, нити је може зацелити благотворним завојима, нити се као ујед смрти може отргнути од њега и нека нариче над својом изгубљеном снагом и мужевношћу све до своје смрти.

(LI 70 – 83) Нека силни богови неба и земље, сви богови Ануаку, заштитници Ебабар храма, овековечени у опеци његовог зида, прокуну њега и његово семе, његову земљу, његове чуваре, његов народ и његову војску страховитом клетвом;

(LI 84 – 91) Нека бог Енлил, чије су заповести непорециве, баци на њега проклетства која ће се муњевито остварити.

3. ЗАКЉУЧАК

Сурове клетве и претње које је у поговору законика Хамураби изрекао својим наследницима на трону уколико не буду поштовали његов „лик и дело“, остављају снажан утисак чак и на савременог читаоца. Но, много је значајније то што неке мисли изречене на том

⁶² Нергал – Бог подземног света и смрти, син Енлила и Нинлил, зачет када се Нинлил за Енлилом спустила у доњи свет, а он је обљубио прерушен у чувара капије доњег света.

⁶³ Нинкарак – Осим што из законика сазнајемо да је била ћерка бога Ануа, претпоставља се да је представљала богињу рађања и исцелитељства, и да је била богиња – мајка нижег ранга.

месту могу допринети да се потпуније сагледа и могући одговор на једно давно постављено питање, које је добило на актуелности током превођења овог законског текста – шта заправо представљају његови прописи? Шта сачињава Хамурабијев законик и какав је његов карактер? Да ли је то кодификација обичајног права, збирка нових прописа или скуп пресуда?⁶⁴ Наиме, рекло би се да сâм Хамураби нуди део одговора баш у епилогу свог законика: *Нека ма који владар који се појави сутра, занавек поштује објаве правде које урезах у моју стелу. Нека се не усуди да мења моје одлуке које прописах и пресуде које донех, нити да уклања мој утиснути лик.* Дакле, ту се могу препознати поновљени, још увек потпуно неприхваћени обичаји, који су сада појачани законском снагом (*објаве правде*), затим новине које уводи сам Хамураби (*моје одлуке које прописах*), али и збирке његових пресуда у конкретним споровима (*пресуде које донех*). Шлехтер (*Szlechter*) наводи три врсте улога које су, по његовом, прилично распрострањеном мишљењу, играли прописи у најважнијим месопотамским кодификацијама, што то се, наравно, пре свега односи на Хамурабијев законик:

а) прописи који служе аброгацији, укидању до тада важећих обичајних правила;

б) решења појединих спорних случајева;

в) „интерпретативни закони“.⁶⁵

Чини се, ипак, да би класификација поменутих улога морала бити дужа и прецизнија, али и да би се могла темељити на сасвим другачијим принципима. Пре свега, норме Хамурабијевог законика могуће је разврстати у три велике категорије:⁶⁶

1. норме намењене очувању поретка, његовом учвршћивању и заштити (већим делом би то биле „јавноправне норме“⁶⁷);

⁶⁴ Једно од типичних старијих схватања о садржини Хамурабијевог законика износи Leonard C. Woolley, *The Sumerians*, New York 1965, 91: „Ово свакако није скуп судских одлука које је донео сам вавилонски владар, већ редакција постојећих старих, делимично очуваних законика или локалних законика и древних обичаја и традиције у којој су уобличени, а која попут скоро свега осталог у вавилонској цивилизацији, проистиче директно од Сумераца“.

⁶⁵ Émile Szlechter, „La ‘loi’ dans la Mésopotamie ancienne“, *Revue internationale des droits de l’antiquité* 12/1965, 75 6.

⁶⁶ Због ограниченог простора, морају да изостану дубље анализе сваке појединачне категорије, као и навођење прописа који у те категорије спадају. То ће бити предмет једне нове студије.

⁶⁷ Називе наведених категорија под наводницима треба прихватити сасвим условно, с обзиром на немогућност изједначавања тих категорија с концептима савременог права, у смислу у којем их прихвата рецимо Андрија Гамс, *Друштвена норма: Појава настанак и значај*, Београд 1990, 31 и даље, који их, у духу тадашње српске правне теорије, везује за робну привреду. Пре свега, ову поделу на приватно

2. нормe које доприносе развоју друштва, уносе нове концепте и вредности и развијају право Вавилонa (махом су то „приватноправне нормe“), и

3. нормe надахнуте космичком правичношћу и божанском милошћу,⁶⁸ које изражавају друштвену солидарност и служе заштити слабијих, незаштићених и рањивијих категорија друштва (робова, сирочади, удовица, девојака, дужника), што је прокламовао као свој циљ још Ур-Намуов законик („нормe социјалне политике“⁶⁹).

У прву категорију норми спадали би:

а) прописи који понављају и дају додатну правну снагу занемареним или недовољно поштованим, а опсталим обичајима, који их, на тај начин, дижу на ниво закона (то би се, можда пре свега, односило на нормe које штите основне ћелије традицијског вавилонског друштва, брак и породицу);

б) прописи којима се поштрува дотадашња казнена политика, с циљем да се „правна држава“⁷⁰ у Вавилону што брже успостави, по цену претпостављања у неким случајевима ретроградног талиона принципу композиције, цену коју сумерско право није било вољно да плати; и

в) „интерпретативне нормe“.

Другу категорију норми чине:

и јавно право треба схватити у смислу претежног интереса и императивности, односно диспозитивности сваке од ових категорија, а донекле и у погледу санкција које су прописане.

⁶⁸ Вид. Josef Klima, „La base religieuse et éthique de l'ordre social dans l'Orient Ancien“, *Archiv Orientalni*, 1948, 334 356; G. C. Chirichigno, 57: „Ово вавилонско и сумерско поимање правде, према којем су бог(ови) поверавали владарима да спроведу правду у земљи, може се такође наћи и у академској правној збирци Хамурабија“.

⁶⁹ Упркос томе што је *differentia specifica* ове категорије у односу на претходне две очигледна, из практичних разлога ћемо их сагледати заједно због њихове иновативности.

⁷⁰ Наравно, и овај појам се користи сасвим условно, с намером да се тиме ипак скрене пажња на неке далеке реминесценције овог концепта и универзално, антрополошки готово назаобилазно присуство неких његових елемената у скоро свим цивилизацијама. Интересантно је упоредити савремена схватања о концепту владавине права, блиском идеји правне државе, која подразумева, како то сматра Таманаха, формални легалитет, индивидуална права и демократију. Рекло би се да није претеривање уколико се приметити да се сва три елемента овако схваћеног концепта владавине права могу, свакако у некаквој ембрионалној форми, пронаћи у траговима и у Хамурабијевом закону. Више вид. Brian Z. Tamanaha, *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*, Cambridge 2007, 111. О тенденцији, па и помодарству, да се у старим правним системима трага за модерним политичко правним концептима, уз изражену дозу критичности, вид. Сима Аврамовић, „Наговештај елемената правне државе у атинској демократији историјскоправни приступ“, *Правни живот* 12/1997, 1343 1363.

а) прописи који, попут пресуда, разрешавају компликованије и теже случајеве које је донео усложњени правни живот у Вавилону, а који нису једнообразно пресуђивани;

б) прописи који, да би управо предупредили претходно наведено, служе као прецеденти за будућа спорна питања која би се могла јавити у судским процесима;

в) прописи који мењају, а самим тим, и укидају до тада важећу обичајноправну праксу везану за решења одређених питања;

г) прописи који уводе нове правне институте, до тада непознате месопотамском праву и обичајима.

У трећу категорију норми, у складу са својом сврхом – социјалном правдом, улазиле би одговарајуће норме из сваке од претходно наведених категорија. Идеја заштите слабијих и рањивијих слојева друштва и показивања друштвене бригае и солидарности, присутна у свим зборницима клинописног права, од Ур-Намуовог до Хетитског и Асирског законика, представља једну од основних карактеристика оријенталне правне традиције.⁷¹

Велики владари нису они који имају визију, већ они кадри да је остваре. Хамурабијев законик био је велики корак у реформисању вавилонског друштва и испуњењу божјег налога да правда и правичност овладају његовим царством.⁷²

На крају, 85 година одмакли од првог превода на српски језик, с уверењем да је повратак овом извору из, по природи ствари, донекле промењеног угла, неопходан и нашем времену, присетимо се тада написаних речи професора Чедомира Марковића посвећених Хамурабијевом законнику: „Образложавати потребу његовог превода код нас, значило би наивно радити сувишан посао: доказивати вредност опште културне историје, историје права и упоредног права. Али и ако превод није намењен искључиво правницима, можда није излишно скренути пажњу на мишљење неких аутора, према коме правник у правом смислу није добар познавалац права које важи ако у исто време не познаје и историју права, и на, прилично строге, Лутерове речи: ‘Правник, који није ништа више него правник, бедно је створење’“.

⁷¹ Колико је Вавилонско царство успело у прокламованој намери својих владара да заштити угњетене слојеве друштва показује и податак да су Лондон у XVIII веку називали *cette Babylone*, „јер је нудио безбедно уточиште несрећницима“, вид. Пол Кривачек (*Paul Kriwaczek*), *Вавилон Месопотамија и рађање цивилизације* (прев. Ј. Бојић), Београд 2010, 158.

⁷² Реформе које је потакао Хамураби наставили су да спроводе и његови наследници. Више о томе Stephen J. Lieberman, „Royal ‘Reforms’ of the Amurrite Dynasty“, *Bibliotheca Orientalis* 46/1989, 241–259.

Dr. Vojislav Stanimirović

Assistant Professor

University of Belgrade Faculty of Law

A NEW INSIGHT ON THE CODE OF HAMMURABI (II)

Summary

This paper offers the first complete translation of the Code of Hammurabi into Serbian, including about thirty reconstructed damaged norms of the original stela text (66–99), mainly following Martha Roth's edition. It also contains the author's comprehensive comments to the provisions of the Code, and his reflections on the most important innovations introduced by this Babylonian legal scripture. The author tries to perceive and analyze the complex nature of the Code from a new angle. The author calls attention to the unique blending of customs and law in the Code, as two substantially different sources of law. He stresses out the specific nature of the Code, which lies somewhere between the code in the full meaning of the word and a collection of judgements, as well as the substantial changes that were brought by the Code in the field of „social policy“ of the time. All of this may clearly show how much the contemporary legal culture owes to the Sumerian-Acadian legal tradition, represented by this Code at its best and to the fullest extent possible.

Key words: *Code of Hammurabi (Serbian translation). – Sources of law. – Law and Custom. – Babylon. – Sumerian-Acadian legal tradition.*